CHINEES EXPORTPORSELEIN

Soms verschijnt er een boek waarvan je meteen weet: dit is het standaardwerk voor de komende decennia. *Treasures of Chinese Ceramics from the Peabody Essex Museum*, geschreven door William R. Sargent, is zo'n boek voor het vakgebied van het chine de commande.

Binnen het Chinese exportporselein vormt chine de commande een aparte categorie. Zoals de Franse term aangeeft betreft het porselein dat speciaal werd besteld in China. Formeel gesproken kon de besteller zowel een Europeaan zijn, als ook een Turk, Arabier of Japanner. Toch wordt chine de commande vooral geassocieerd met stukken die voor het Westen gemaakt werden, waarbij de Chinese pottenbakker zich baseerde op een aangeleverd voorbeeld voor de vorm, voor de versiering of voor beide.

Zulk chine de commande ontstond al vroeg in de geschiedenis van de directe handel tussen China en het Westen. Uit de eerste helft van de 16^e eeuw zijn diverse kommen, flessen en schotels bekend, beschilderd met Portugese familiewapens. Ook in kraakporselein komt dergelijk wapengoed sporadisch voor, terwijl in de Overgangperiode (1630-45) de VOC een grote variëteit aan porselein met Westerse vormen bestelde, zoals bierkannen, tegels, mosterdpotjes en zoutvaten. Merkwaardigerwijs ontbreken in die tijd Westerse voorstellingen op het door de Nederlanders bestelde serviesgoed – op het zogenaamde 'tulpmotief' en een enkel masqueron na. Chine de commande met Europese afbeeldingen wordt pas vanaf c. 1700 echt populair onder Nederlanders en andere Europeanen. Dat begon waarschijnlijk in Batavia, waar het in navolging van Japans lakwerk, versierd met Nederlandse wapenschilden en spiegelmonogrammen, *bon ton* werd om het porseleinen serviesgoed van een al dan niet gefingeerd familiewapen te voorzien. Dat werd in Jingdezhen geschilderd in onderglazuur-blauw aan de hand van een tekening of gravure. Al gauw realiseerde men zich dat behalve familiewapens ook allerlei andere voorstellingen besteld konden worden. En waarom alleen in blauw? Met bovenglazuur emails konden kleurrijke voorstellingen aangebracht worden die veel modieuzer waren. In de 18e eeuw nam het bestellen van commande dan ook een grote vlucht en zijn er behalve wapengoed allerlei subcategorieën te maken: historische voorstellingen, stads- en dorpsgezichten, erotische en religieuze voorstellingen, verhaalscènes uit de klassieke oudheid, portretten et cetera. Als bron dienden vaak al dan niet ingekleurde Europese prenten die goedkoop waren, makkelijk op een schip meegenomen konden worden en bij de Chinese schilder mochten achterblijven. Dat achterblijven was nog wel eens een probleem als het ging om de modellen voor porselein met Westerse vormen. Een tekening van een terrine of een kandelaar was niet altijd voldoende als een heel precieze navolging vereist was. Dan ging er soms een echt object van hout, aardewerk, glas of tin

mee naar het Chinese binnenland. Dat verdween na levering van de porseleinen kopie. Het is daarom nogal onwaarschijnlijk dat voorwerpen van zilver werden meegegeven, zoals nog wel eens beweerd wordt.

Het bestellen van chine de commande is vooral een zaak van particulieren geweest. De kleine oplagen en de hoge prijs voor het extra schilderwerk maakte het voor de grote handelscompagnieën meestal niet winstgevend genoeg. Er zijn echter uitzonderingen, met als meest bekende het porselein dat de VOC in de tweede helft van de jaren '30 in Jingdezhen bestelde naar vier verschillende ontwerpen van de kunstschilder Cornelis Pronk. Dit porselein, versierd met de 'parasoldames', de 'doktoren' en het 'priel', was immens populair maar ook zo kostbaar om te laten maken dat de Compagnie er al gauw mee ophield. Waarschijnlijk waren die kosten mede aanleiding om de productie van het polychrome commande-porselein te vereenvoudigen. De beschildering in emailkleuren werd overgeheveld van Jingdezhen naar werkplaatsen in Canton, waar dit porselein in moffelovens op lagere temperatuur nogmaals gebakken werd. Vanaf c. 1740 is commande in onderglazuur blauw – per definitie in Jingdezhen vervaardigd – dan ook veel schaarser.

Dit alles naar aanleiding van het onlangs verschenen boek. De auteur, Bill Sargent, was tot 2009 conservator *Asian Export Art* van het Peabody Essex Museum in Salem (Massachusetts, VS).

Met een MA kunstgeschiedenis en *ceramic design*, en met ervaring als conservator in het Huntington Art Museum, werd hij in 1978 assistent-curator van H.A. Crosby Forbes toen deze nog directeur van het China Trade Museum in Milton was. In 1984 ging dit museum samen met het Peabody Museum, dat ontstond uit de in 1799 in Salem opgerichte East India Marine Society en daarmee het oudste (in de zin van sindsdien continu voor het publiek geopende) museum in de VS is. Zeelieden uit Salem voeren intensief op het Verre Oosten en het werd gewoonte om meegebrachte voorwerpen uit die streken aan 'hun' nieuwe museum te doneren. Die al omvangrijke – en goed gedocumenteerde – collectie werd nu verrijkt met de stukken uit het China Trade Museum, terwijl in 1993 met de toevoeging van het Essex Institute het huidige Peabody Essex Museum ontstond. Crosby Forbes en Bill Sargent slaagden erin de belangstelling voor *export art* uit China, Japan en India bij een brede groep verzamelaars in de hele VS verder te intensiveren. Het gevolg was een gestage stroom van schenkingen en legaten maar vooral ook geld voor aankopen, waarbij de legendarische '*anonymous donor*' het mogelijk maakte jaarlijks meerdere kostbare topstukken te verwerven. Unieke voorwerpen van porselein, zilver, lakwerk en meubels, schilderijen en prenten vulden zo de aanwinstenvitrines en het museum groeide uit tot het beste ter wereld op dit specifieke gebied.

Crosby Forbes ging in 1992 met pensioen en Bill Sargent werd zijn opvolger. In de 18 jaar dat hij conservator was heeft hij een al prachtige collectie nog verder uitgebouwd en met wijsheid, diepgaande kennis, en soms wat geluk ongelofelijke stukken toegevoegd. Eén aspect van die collectie, het Chinese exportporselein, is het onderwerp van deze beredeneerde catalogus die hij na zijn pensionering schreef.

De indeling is grotendeels volgens de aard van de versiering en daarbinnen chronologisch. Na een voortreffelijke inleiding en een essay van Rose Kerr over Jingdezhen volgen 22 ongenummerde hoofdstukken, elk met een korte

Hong kom, eind
18^e eeuw, d. 45 cm.,
nr. 241,

inleiding. Vier appendices, een glossary, een bibliografie en een goede index sluiten het boek af. Hoofdstuk 1 behandelt blauwwit uit de periode 1400-1650, met name stukken voor de Portugees-Spaanse markt evenals Overgangsporselein en *ko-sometsuke*. Kraakporselein valt daar wat verwarrend buiten en is als een apart te onderscheiden groep in hoofdstuk 4 opgenomen. Ook het Swatow wordt apart behandeld in hoofdstuk 6, na het vroege Kangxi blauwwit. Sargents expertise als pottenbakker vertaalt zich in zijn indeling van de bovenglazuur emailkleuren in de hoofdstukken *translucent* en *opaque enamels*, hetgeen een technische maar wel adequate benadering is van het *famille verte*, *noire*, *rose* et cetera. Chinees Imari komt in hoofdstuk 8 aan bod, waarbij de vraag gesteld kan worden waarom de veelkleurig geëmailleerde kandelaar en snuiterhouder, cat. nrs. 89 en 90, tot deze groep gerekend worden aangezien ze geen onderglazuur blauw vertonen. In andere hoofdstukken staat een bepaalde vorm centraal (kendi's, figuren) of een type versiering (*kinrande*, Cornelis Pronk, mythologische scènes, christelijke motieven, hong kommen, wapengoeid, voorstellingen voor de Amerikaanse markt, overgedecoreerd porselein). Ook het Yixing en het Dehua krijgen apart aandacht. Uiteraard worden van alle 287 objecten de feitelijke gegevens vermeld en een beschrijving gegeven. Uitgebreid worden ook vergelijkbare stukken elders genoemd, inclusief vermeldingen in veilingcatalogi hetgeen een indicatie kan geven van de 'populatie' van een specifiek stuk, ofschoon dubbeltellingen voorkomen, deze informatie meestal niet meer gecheckt kan worden en incompleet is.

De kracht van het boek is niet alleen het brede overzicht van chine de commande of de publicatie van uitzonderlijke objecten maar vooral de cultuurhistorische context die bij veel stukken geboden wordt. Meer nog dan

het tweedelige *China for the West* van David Howard en John Ayers (1978) toont dit boek hoe vorm en versiering van exportporselein gerelateerd zijn aan maatschappelijke en culturele omstandigheden, aan opdrachtgevers, aan specifieke functies, hoe het gewaardeerd werd en in het Westerse interieur geïntegreerd was. Daar was veel onderzoek voor nodig, waaraan velen actief hebben bijgedragen. Hen vertegenwoordigend mag Femke Diercks genoemd worden, nu werkzaam op de afdeling Beeldende Kunst van het Rijksmuseum, die als stagiaire in Salem voor een aantal stukken baanbrekend onderzoek deed.

Een voorbeeld van een dergelijke aanpak is de bespreking van een 16^e-eeuwse schotel (cat. 3) met op de rand het IHS monogram in een krans. Sargent, met behulp van Diercks, toont aan dat de krans niet de traditionele doornenkroon verbeeldt en het monogram niet duidt op de jezuïetenorde, maar een algemene betekenis heeft als symbool van de overwinnende Christus. Dat kan dan weer tot de vraag leiden waarom deze schotel niet in hoofdstuk 14, *Christian Motifs*, is opgenomen, zoals met de zeldzame pot van

Potpourri, 1745-1750,
h. 28 cm., nr. 257

overgangsporselein met een voorstelling van de gekruisigde Christus (cat. 161) wel is gedaan.

Nog uitgebreider gaat Sargent in op commande porselein met de gekroonde dubbele adelaar van de Orde der Augustijnen (cat. 7 en 8, gedateerd 1590-1635). Hierbij worden bronnen voor het wapen getraceerd en – voor het eerst – een kunsthistorische indeling in vier groepen gemaakt die recht doet aan de verschillende varianten.

Dat de selectie niet alleen topstukken omvat wordt duidelijk in cat. 59, een doodgewone blauwwitte 19^e-eeuwse gemberpot met deksel en origineel bamboe vlechtwerk. Sargent geeft aan hoe dergelijk gebruiksgoed indertijd een essentieel onderdeel van het Amerikaanse huishouden vormde en illustreert dit met een prent van J.J. Audubon van c. 1850.

Dergelijke verwijzingen naar schilderijen, prenten en andere kunstnijverheid komen veelvuldig voor, maar de desbetreffende stukken zijn helaas lang niet altijd afgebeeld, en de publicaties waarnaar verwezen wordt zijn soms moeilijk te vinden. Hierbij liep de ambitie van de auteur duidelijk stuk op de financiële grenzen die de uitgever stelde.

Sargents *Treasures of Chinese Ceramics* vervangt het nu wat verouderde standaardwerk *China for the West*. De informatie en de bibliografie zijn up-to-date, de selectie geeft een goed beeld van de collectie van het Peabody Essex Museum én van het vakgebied in het algemeen, de uitvoering van het boek (prachtige fotografie!) is perfect. Natuurlijk valt er veel meer over te vertellen, maar beter is het om het boek zelf te lezen, nog beter om het snel te kopen. Het is onvoorstelbaar goedkoop voor zo'n luxueus boek, rond de 50 euro, zal daarom snel uitverkocht zijn en een herdruk voor die prijs zit er echt niet in. Ik wens u er veel genoeg mee!

- William R. Sargent, *Treasures of Chinese Export Porcelain from the Peabody Essex Museum*, Yale University Press, New Haven / London, 2012.
Hardcover, 556 blz., 287 cat. nrs., ISBN 978-0-300-16975-1
(www.yalebooks.com/art).
- Christiaan Jörg was van 1977 tot 2003 als conservator verbonden aan het Groninger Museum. Van 1997 tot 2009 was hij buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit Leiden. Tussen 1999 tot 2010 fungeerde hij tweemaal als voorzitter van de VVAK. Hij publiceerde meer dan 80 boeken, catalogi en artikelen over Chinees en Japans exportporselein, lakwerk en andere Oosterse exotica.

Afb. 1. Een houtsnijder
in Lawang Oru, aan de
Kahayanrivier, legt de
laatste hand aan zijn
trommel (*katambon*).
Deze trommel bevindt
zich in de Collectie
Klokke in Museum
Volkenkunde
(inv.nr. 6122-5).